

Robert Masalski

Związki księcia Ernesta Bogusława de Croya z Golczewem

Colloquia Theologica Ottoniana nr 2, 192-197

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZWIĄZKI KSIĘCIA ERNESTA BOGUSŁAWA DE CROYA Z GOLCZEWEM

Ks. Robert Masalski

Szczecin

Sejm w Trzebiatowie 13 grudnia 1534 r. rozpoczął nową kartę historii Kościoła na ziemiach obecnego Pomorza Zachodniego. Był to czas, kiedy religią panującą stał się protestantyzm. Tym samym zginęły struktury Kościoła katolickiego, a urzędy przekazane zostały wyznawcom „nowej religii”. Ostatnim *dramatis personae* tych zachodniopomorskich dziejów był Ernest Bogusław de Croy¹.

Ernest Bogusław, książę Croy (Ernest Bogusław von Croy, Ernest Bogusław de Croÿ), syn księcia Ernesta de Croÿ² i Anny, córki księcia pomorskiego Bogusława XIII³, urodził się 26 sierpnia 1620 r. na zamku w Vinstingen. Bardzo szybko został półsierotą. Jego ojciec zmarł 7 października 1620 r. w obozie francuskim pod Oppenheim podczas jednej z wypraw wojennych. Jego matka, wobec skonfliktowania się z katoliczką rodziną zmarłego męża, zdecydowała się opuścić Vinstingen i w 1622 r. wraz

¹ E. Görigk, *Johannes Bugenhagen und die Protestantisierung Pommerns*, Mainz 1895; K. Gräbert, *Johann Bugenhagen. Beitrag zu seinem 400. Todestag*, Rautenberg 1958; A. Mirgelow, *Der Beginn der Reformation in Stettin*, „Wichmanns-Jahrbuch für Kirchengeschichte in Bistum Berlin” 17/18 (1963/1964), s. 24–48; Z. Boras, *Pomorze Zachodnie w dobie reformacji. Reformacja na polskich ziemiach zachodnich*, Zielona Góra 1986; tenże, *Reformacja w Szczecinie*, PZP 9 (1994) z. 1, s. 55–71; A. Bieber, *Johannes Bugenhagen. Zwischen Reform und Reformation*, Göttingen 1993; W. Odyniec, *Z dziejów Reformacji na Pomorzu Środkowym*, „Studia Bałtyckie” 2 (1996), s. 95–106; S. Wesołowska, *Geneza reformacji w Księstwie Pomorskim*, „Nasze Pomorze” 2 (2000), s. 177–194; tenże, *Reformacja w Księstwie Pomorskim – „dramatis personae”*, „Nasze Pomorze” 3 (2001), s. 69–89; tenże, *Postać Johana Bugenhagena na tle reformacji na Pomorzu*, „Zeszyty Kulickie” 2 (2001), s. 169–185.

² E. Rymar, *Rodowód Książąt Pomorskich*, t. 2, Szczecin 1995, s. 204–206. Książę Ernest de Croÿ i Aerschot, hrabia Fontenoy i Bayon, francuski marszałek polny (ok. 1583–1620) był młodszym synem Karola Filipa, margrabiego Hawru i od 1594 r. księcia Rzeszy i Diany de Dampmartin, pani de Fontenoy. Poślubił 4 sierpnia 1619 r. na zamku szczecińskim Annę, siostrę księcia szczecińskiego Bogusława XIV.

³ Tamże. Anna, córka księcia pomorskiego Bogusława XIII, urodziła się 3 października 1590 r. w Bardzie, a zmarła 7 lipca 1660 r. w Słupsku. Księżniczka pomorska, księżna Croy, najmłodsze z jedenaściora dzieci, a zarazem piąta córka (i druga, która dożyła wieku dojrzałego) ówczesnego księcia na Bardzie i Nowopolu (Neuencamp), Bogusława XIII i jego pierwszej żony Klary, księżniczki brunszwickiej. Została wydana za mąż za Ernesta, księcia Croy i Aerschot, hrabiego Fontenoy i Bayon. Ostatnia przedstawicielka dynastii Gryfitów.

z synem powrócić na Pomorze Zachodnie, gdzie zaopiekował się nimi starszy brat Anny, książę szczeciński Bogusław XIV. Nieporozumienia owe dotyczyły wyznania i wychowania dziecka, dotyczyły też kwestii dziedziczenia przez Ernesta majątku po ojcu: mianowicie zmarły ojciec w swoim testamencie wyraził wolę, aby jego potomstwo wychowywane było w religii katolickiej i, co więcej, od tego uzależniał sprawę dziedziczenia. Księżna Anna pod siłą argumentów rodziny zmarłego męża oraz aby zapewnić synowi możliwość dziedziczenia, zawarła 25 stycznia 1621 r. układ ze starszym bratem męża, Karolem Aleksandrem, na podstawie którego Ernest miał być oddany na pięć lat na wychowanie dziadkowi, a w przypadku jego śmierci jednemu z kuzynów zmarłego męża, Anna natomiast miała zarządzać majątkiem po zmarłym małżonku do czasu ponownego wyjścia za mąż. Jednakże z przyczyn nieznanych, jak już było zaznaczone, Anna wraz z synem Ernestem powróciła na dwór brata – księcia Bogusława XIV⁴.

3 czerwca 1633 r. Ernest Bogusław został desygnowany przez Bogusława XIV na biskupa koadiutora katedry kamieńskiej. Konsekwencją tego była umowa pomiędzy Bogusławem XIV a kapitułą określająca warunki objęcia przez Ernesta de Croya urzędu biskupa. Po pierwsze książę aż do czasu osiągnięcia pełnoletniości miał wznosić w chrześcijańskich i książęcych cnotach wyłącznie w ośrodkach ewangelickich. Temu wyznaniu – luterzańskiemu – musiał pozostać wierny, a w przypadku konwersji zobowiązany był do ustąpienia z urzędu. Z dniem objęcia katedry biskupiej Ernest miał obowiązek rezydencji. Aby zmniejszyć polityczne znaczenie przyszłego biskupa kamieńskiego ustalono zakaz jego udziału w obradach Reichstagu, w którym jego interesy miał reprezentować książę szczeciński (mający nad nim władzę zwierzchnią), za jego też pośrednictwem nowo mianowany biskup powinien płacić podatki na rzecz cesarza i Sądu Kameralnego Rzeszy. Zabroniono mu również podejmować jakiegokolwiek działania na szkodę księcia. W kwestii spraw duchowych jego władza została ograniczona tylko do jego władztwa terytorialnego, co zaś się tyczy zarządzania zasobem ludzkim, nowy biskup zobowiązany był urzędy wakansujące obsadzać miejscowymi ludźmi. W przypadku urzędu superintendentury scedowane zostały na niego większe prawa, jednakże kierunki działania urzędu Ernest zobowiązany był uzgodnić ze stanami władztwa biskupiego. Jak widać, zakres sprawowania rządów Ernesta de Croya jako biskupa

⁴ J. Mueller, *Neue Beiträge zur Geschichte der Kunst und ihrer Denkmäler in Pommern*, „Baltische Studien” 28 (1878), s. 158.

kamieńskiego został prawie całkowicie podporządkowany władzy lokalnego księcia⁵. Dnia 17 maja 1637 r., po śmierci swojego wuja, księcia pomorskiego [10 marca 1637 r.], wybrany został przez kapitułę w Kamieniu Pomorskim na biskupa kamieńskiego. Objęcie kamieńskiej katedry było możliwe pod warunkiem, że przejmie urząd, gdy osiągnie pełnoletniość i nie będzie rościł pretensji do prepozytury kamieńskiej, której obsada i dochody pozostaną w gestii elektora brandenburskiego i kapituły⁶.

W międzyczasie w 1633 roku książe pomorski bezskutecznie starał się wyjednać u króla polskiego, Władysława IV, lenna Lębork i Bytów dla Ernesta Bogusława.

W wyniku traktatu westfalskiego z 26 października 1648 r. margrabia elektor Brandenburgii otrzymał Pomorze Tyłne i biskupstwo kamieńskie. Tak ukształtowane *status quo* spowodowało, że książe Croy na podstawie układu z 16 (26) listopada 1650 r. z elektorem Brandenburgii, Fryderykiem Wilhelmem I, za 100 tys. reńskich guldenów zrezygnował z funkcji biskupa kamieńskiego z zachowaniem tytułu i ziemi słupskiej, którą odziedziczył po matce (prawnie zapisała mu ją w 1647 r. królowa szwedzka Krystyna, mająca wówczas prawa do Pomorza). Ponadto tzw. układ berliński mówił, że książe uznaje się lennikiem elektora, zobowiązuje się przestrzegać wszystkich jego aktów prawnych dotyczących spraw kościelnych oraz przestrzegać jurysdykcji i indygenatu w obsadzie podległych sobie urzędów. Jako zabezpieczenie należnej kwoty książe Croy otrzymał Bobolice, zamek w Golczewie oraz dochody z kilku wsi. Cesarz Fryderyk wyraził również akcept, aby zgodnie z wolą księcia Bogusława XIV, wyrażoną w 1625 r., po wymarciu męskiej linii rodu von Eberstein przejął jego majątek (Maszewo i Nowogard) w dziedziczne posiadanie. Jak widać, listopadowy układ pod względem materialnym zapewniał Ernestowi de Croy bezpieczne życie. Warto tu zaznaczyć, że w wyniku wzrostu środków finansowych książe mógł urządzić swą rezydencję w golczewskim zamku, jednakże nie czuł się do niego przywiązany i faktycznie posiadłością zarządzał radca dworu Jakub Schweder⁷.

17 lutego 1665 r. książe Croy został mianowany przez Wielkiego Elektora namiestnikiem Pomorza Środkowego i Księstwa Kamieńskiego z rezydencją w Golczewie⁸. W preambule nominacyjnej elektor stwierdził, że powierzając powyższy urząd,

⁵ B. Szczeponik, *Herzog Ernst Bogislav von Croy, der letzte Bischof von Cammin, im Streite Schwedens und Brandenburgs um den Besitze des Bistums*, „Baltische Studien” 17 (1913), s. 17–20.

⁶ E. Rymar, dz. cyt., s. 210.

⁷ Z. Szultka, *Książe Ernest Bogusław von Croy (1620–1684)*, Słupsk 1996, s. 40–41, 51, 54.

⁸ R. Kostynowicz, *Kościół archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, t. 1, Szczecin 2000, s. 220.

kierował się: książęcym rodowodem nowo mianowanego namiestnika, zasługami na rzecz Hohenzollernów oraz przekonaniem, że von Croy taką linię polityczną będzie kontynuował, tak więc nominacja była formą uznania i docenienia księcia za dotychczasową postawę wobec Wielkiego Elektora. Faktem jest też to, że książę von Croy już od 1643 r. kilkakrotnie prosił Fryderyka Wilhelma o przyjęcie go jako swojego lennika i powierzenie mu urzędu namiestnika. Do obowiązków nowego namiestnika należało: rezydencja w miejscowości będącej siedzibą Zarządu Pomorza i archiwum; zarządzanie i sprawowanie kontroli nad sprawami duchowymi i świeckimi; dopilnowanie dyscypliny organów władzy i przestrzeganie ich organizacji oraz kompetencji działania. Książę Ernest nie miał możliwości wprowadzania jakichkolwiek zmian ustrojowych i prawnych. Co więcej, miał narzucone przez elektora metody działania – kolegialność w ramach zarządu i bliską współpracę z kanclerzem, któremu przysługiwała kontrasygnata podpisywanych przez namiestnika dokumentów. Ponadto obowiązkiem nowego namiestnika było udzielanie audiencji oraz załatwianie spraw i korespondencji według ich ważności i potrzeb, czego główny skutek miał być widoczny w poprawie nieprawidłowości na płaszczyźnie kościelnej, politycznej i ekonomicznej. Musiał on również uczestniczyć w obradach sejmów i był zobowiązany do kontroli podatkowej. Namiestnik Pomorza pozbawiony był uprawnień *sensu stricte* wojskowych i tylko na drodze wyjątków mógł wykonywać zobowiązania militarne, ale i tu musiał działać zgodnie z powierzoną mu instrukcją. W sprawach sądowych książę Ernest Bogusław otrzymał większe uprawnienia – kontrola nad przestrzeganiem procedury sądowej i regulaminu sądu oraz nadzór nad orzecznictwem sądu we wszystkich sprawach uznanych przez niego za ważne. Na płaszczyźnie ekonomicznej namiestnik miał przede wszystkim kontrolować przestrzeganie aktów prawnych elektora. W trosce o zwiększenie dochodów Fryderyk Wilhelm przyznał księciu von Croy prawo współzarządzania dobrami w zgodności z Kamerą Ekonomiczną. Ponieważ instytucja ta podlegała namiestnikowi, formalnie władzę nad majątkiem sprawował książę Ernest Bogusław. Także w sprawach kościelnych namiestnik miał być tylko realizatorem obranej polityki elektora. Głównym jego zadaniem w tej materii było wspieranie rozwoju protestantyzmu – wyznania ewangelicko-augsburskiego i reformowanego, a także zachowywanie pokojowego *status quo* między Kościołami. W tym celu von Croy miał prawo podejmować sankcje karne wobec pastorów wywołujących spory. Reasumując, należy powiedzieć, że namiestnik książę Ernest Bogusław von Croy miał być nade wszystko skutecznym egzekutorem polityki elektora Wilhelma wobec Pomorza⁹.

⁹ Z. Szultka, dz. cyt., s. 89–94.

Wraz z objęciem urzędu namiestnika ksiązę zamieszkał w swojej posiadłości w Golczewie, aby tu uporządkować osobiste sprawy majątkowe i gospodarcze. Zamek w Golczewie formalnie należał do niego do 1684 r., jednakże najchętniej przebywał on w Słupsku¹⁰.

Po śmierci namiestnika pruskiego księcia Bogusława Radziwiłła 31 grudnia 1669 r. Wielki Elektor zaproponował księciu von Croyowi urząd namiestnika Prus Książęcych, a 29 marca 1670 r. mianował go na ten urząd. Zawarty w tym dniu tzw. układ na czas życia między zainteresowanymi stronami mówił, że ksiązę zachowuje dożywotnie urząd i pensję namiestnika Pomorza, a także wszelki majątek ziemski, który po jego śmierci ma przejść w ręce elektora. Ferdynand Wilhelm zobowiązał się po śmierci księcia przez rok zachować i opłacać jego urzędników i służbę oraz pochować księcia na własny koszt. Jak widać, układ *ad dies vitae* regulował sprawy majątkowe nowego namiestnika Prus Książęcych. Faktem jest, że nominacja ta była niepodważalnie awansem politycznym i wyrazem uznania ze strony elektora¹¹, tak więc Ernest Bogusław de Croy, jak pisze Zygmunt Szultka, do Królewca wyjechał jako *namiestnik w Księstwie Prusy, Pomorze i biskupstwie kamińskim – Verordneter Stadthalter in dero Herzogthüern Preussen und Pommern auch Fürstenthumb Cammin*¹².

Ksiązę von Croy w annałach kamińskich zapisał się również jako mecenas sztuki i rektor Uniwersytetu w Greifswaldzie¹³. Największą fundacją na rzecz katedry w Kamieniu Pomorskim są zbudowane w latach 1669–1672 organy, których twórcami byli Fryderyk Breyer i Michał Berigel¹⁴. Ostatecznie inwestycja zakończyła się w 1683 r. zdobieniami podpory organowej – środkowe pole zostało ozdobione portretem Ernesta Bogusława Croya, a boczne pola zawierają jego herb i zdobny mitrą ksiązęcą monogram. Poniżej został umieszczony napis: *Ernestus Bogislaus, dux Croyae et Arescoti, Sacri Romani Imperii princeps, designatus quondam episcopus, capituli Caminensis miscente deinde sortes temporum providentia praepositus, serenissimi Caminensis miscente deinde sortes temporum providentia praepositus, serenissimi Cdemum electoris Brandenburgici in ducatibus Pomeraniae et Prussiae locum tenens generalis, conceptum*

¹⁰ G. Kratz, R. Klempin, *Die Städte der Provinz Pommern*, Berlin 1865, s. 264, 268.

¹¹ B. Szczeponik, dz. cyt., s. 46–47.

¹² Z. Szultka, dz. cyt., s. 124.

¹³ Aus der akademischen Kunstsammlung der Ernst-Moritz-Arndt-Universität [online], Greifswald, Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald [dostęp od 24 kwietnia 2010 r.], <http://www.uni-greifswald.de/informieren/kustodie/kunstschaetze.html>.

¹⁴ J. Kochanowska, M. Szczęsny, G. Wejman, *Organy katedry w Kamieniu Pomorskim*, Szczecin 1996.

*votum solvit. Anno 1669*¹⁵. Ufundował on również rzeźbioną ambonę (z 1683 r.)¹⁶ i kratę lektoryjną przed prezbiterium (z 1684 r.) oraz barokowy ołtarz i pasję (z 1684 r.)¹⁷

Ernest Bogusław zmarł 7 lutego 1684 r. na zamku w Królewcu. Pochowany został zgodnie ze swoim życzeniem przed wielkim ołtarzem w kościele zamkowym pw. św. Jacka w Słupsku, obok swojej matki – Anny de Croÿ, która zmarła 7 lipca 1660 r., a której w 1682 r. ufundował on sarkofag wraz z epitafium. Barokowy sarkofag ostatniego biskupa kamieńskiego oraz jego matki eksponowany jest w muzeum Pomorza Środkowego na Zamku Książąt Pomorskich w Słupsku.

Ernest Bogusław nie był żonaty, pozostawił jednak po sobie syna ze związku z mieszczką rostocką Dorotą Levins. Chłopiec ten został legitymowany przez ojca z tytułem szlacheckim jako Ernest von Croyengreif. Zmarł bezdzietnie jako jezuita po roku 1680¹⁸.

SOCJOLOG (I NIE TYLKO) W POSZUKIWANIU ROLI ZAWODOWEJ

Ks. Roman Misiak

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin

Koniec studiów i bliska perspektywa podjęcia pracy zawodowej to ostatni moment na poważną refleksję na temat własnej roli społecznej nie tylko dla adeptów socjologii. Trwający ciągle proces modernizacji, związane z nim fluktuacje i zmiany zachodzące w strukturze społecznej i demograficznej polskiego społeczeństwa to dodatkowe, ale istotne okoliczności, skłaniające do tego namysłu. Poniższa refleksja, chociaż

¹⁵ H. Holzapfel, *Kościół między Odrą a Bałtykiem*, Olsztyn 1990, s. 119; K.R. Prokop, *Biskupi zachodniopomorscy (X–XX w.)*, Koszalin 2003, s. 254–255.

¹⁶ Z. Lec, R. Skarżyński, D. Śmierchalski-Wachocz, *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej do 1945 r.*, w: G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945–2005*, Szczecin 2007, s. 68.

¹⁷ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 255.

¹⁸ Z. Szultka, dz. cyt., s. 144–146.